

Aleksandra Szwagrzyk

"Słowo na terytorium sztuki dla dziecka", red. G. Leszczyński, H. Gawrońska, Poznań 2013 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 5, 178-181

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksandra Szwagrzyk

(Instytut Literatury Polskiej Uniwersytetu

Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Słowo na terytorium sztuki dla dziecka,

red. G. Leszczyński, współpraca

H. Gawrońska,

wyd. Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu,

Poznań 2013, ss. 288

Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu od kilkudziesięciu lat organizuje Biennale Sztuki dla Dziecka, a pokłosiem tych spotkań są wydawane przez poznańskie wydawnictwo tomy pokonferencyjne (cykl *Sztuka i dziecko*), odgrywające ogromną rolę w rozwoju nowoczesnych badań antropologicznych nad kulturą dziecięcą. Od 2005 roku ukazało się drukiem siedem tomów, zredagowanych przez Grzegorza Leszczyńskiego, takich jak: *Sztuka dla dziecka. Tradycja we współczesności* (2011), *Sztuka dla dziecka jako forma komunikacji społecznej*, t. 1-2 (2009), *Dziecko i teatr w przestrzeni kultury*, t. 1-2 (współredakcja Marta Karasińska, 2007), *Kulturowe konteksty baśni*, t. 1-2 (2005-2006). Najnowsza publikacja, pochodząca z roku 2013, zatytułowana jest *Słowo na terytorium sztuki dla dziecka*. Praca, podobnie jak pozostałe, powstała pod redakcją Grzegorza Leszczyńskiego, literaturoznawcy i krytyka literackiego, pracującego na Uniwersytecie Warszawskim w Pracowni Badań Literatury dla Dzieci i Młodzieży. Warto dodać, że redaktor serii jest też autorem ciekawych rozpraw, dotyczących najnowszych zjawisk z zakresu pisarstwa dla dzieci. Ostatnią publikacją Leszczyńskiego jest monografia pt. *Bunt czytelników. Proza inicjacyjna netgeneracji* (2010), dotycząca wyborów czytelniczych najmłodszych oraz powiązań literatury z nowymi mediami (zwłaszcza z Internetem).

Słowo na terytorium sztuki dla dziecka traktuje o tym, jak „słowo wnika w każdą dziedzinę sztuki dla dziecka, organizuje ją, kształtuje i modeluje styl odbioru” (s. 12). Słowo, według autorów tego tomu, posiada zarówno funkcję performatywną (dokonywanie zmian w zastanym porządku rzeczy¹), jak i poetycką (dążenie do łamania dawnych konwencji), więc w tym kontekście badacze rozpatrują tytułową problematykę. Publikację podzielono na dwie części, pierwszą z nich zatytułowano *Logos i Mythos*, drugą – *Od muzyki do słowa. Od słowa do obrazu*. Tytuły obu części wyraźnie sygnalizują, jakie tematy podejma autorzy

1 Zdaniami większości badaczy literatury dziecięcej słowo pisanie nie tylko zmienia świat dziecka, ale również kształtuje jego tożsamość. Jak stwierdziła Kochańska-Lasoń: „Wielka rola baśni w kształtowaniu osobowości dziecka i jej terapeutyczny wpływ na psychikę są dziś dla badaczy literatury dziecięcej oczywiste, głównie za sprawą klasycznej pracy Bruno Bettelheima *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*”. G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży. Wzorce płciowe i kobiecey repertuar topiczny*, Słupsk 2012, s. 21.

szkiców.

Pierwsza część składa się z siedmiu studiów o antropologicznym ujęciu książek dziecięcych (Grzegorz Godlewski, *Słowo i sztuka słowa w ujęciu antropologicznym: media, praktyki, funkcje*), o kwestiach językowych (Julisz Tysza, *Performatywna moc słowa*; Elżbieta Dryll, *Wpływ języka na duchowy rozwój dziecka*; Marta Rakoczy, *Słowo wyliczanki – kilka uwag o dziecięcym kreatywnym językowym*), a także o roli sztuki w literaturze dla najmłodszych (Grzegorz Leszczyński, *Słowo w sztuce: przestrzenie obcości, przestrzenie tożsamości*; Marta Karasińska, *Słowo sceniczne: obraz czy dźwięk*; Ewa Szczęsna, *Słowo jako obraz i obraz jako słowo w sztuce dla dziecka*).

Na drugą część składa się dziewięć artykułów – ich autorzy analizują wybrane przez siebie zjawiska, niekiedy luźno związane z tematem głównym tomu, takie jak piosenki dziecięce (Joanna Maleszyńska, *Piosenki, które śpiewała mi matka*), kulturowa rola bibliotek (Weronika Kostecka, *O przyjemności czytania, przygodzie i tajemnicy. Magiczne biblioteki*), antropologia słowa (Anna Maria Czernow, *Między antropologią a estetyką. Słowo w fantastyce dla młodego odbiorcy*; Agnieszka Karpowicz, *Świat liter. Typografia dla dzieci w perspektywie antropologii słowa*), nowoczesne formy zapisu i interpretacji literatury dziecięcej (Jacek Ladorucki, *Audiobook – nowa przestrzeń słowa*; Jacek Nowakowski, *Teksty w lustrze ekranu. Współczesny film dla młodego odbiorcy wobec różnorodnych rodzajów i form literackich*; Mariusz Pisarski, *Czar interaktywki. Być (z) dzieckiem w otoczeniu cyfrowym*), a także rola popkultury (Jadwiga Kwiek, *Rola słowa w budowaniu efektu perswazyjnego w reklamie adresowanej dla dzieci*; Dorota Chmielewska-Łuczak, *Słowa osadzone w kulturze popularnej, słowa organizujące kulturę popularną. Kultowe słowa w książkach, filmach i grach komputerowych dla dzieci i dla młodzieży*).

Całość poprzedzona jest wstępem autorstwa Grzegorza Leszczyńskiego, w którym redaktor określa cel tak szeroko zakrojonej publikacji: „rozpoznanie oraz opisane sposobu obecności słowa w sztuce dziecięcej z perspektywy interdyscyplinarnej” (s. 14). W opinii badacza, z czym należy się zgodzić, w kulturze współczesnej słowo i jego implikacje semantyczne są równie ważne, co obszary dźwięku (piosenki, *audiobooki*) i obrazu (filmowe adaptacje książek z dziecięcej biblioteczki). Nie należy jednak powyższego przesłania wiązać z postawą negacji tradycji. Autorzy wszystkich zamieszczonych w zbiorze prac podkreślają niezwykle istotną rolę dialogu tradycji z nowoczesnością. Spotkanie „starego” z „nowym”, widoczne w większości książek czy filmów skierowanych do młodego odbiorcy, sprzyja budowaniu nowych jakości estetycznych i poznawczych, służąc przy okazji budowaniu poczucia kulturowej ciągłości.

Atutem recenzowanej pracy, poza wieloaspektowym ujęciem problematyki słowa w sztuce dla najmłodszych, wydaje się także fakt dostrzeżenia ważnej roli dziecka w procesie odbioru. Autorzy artykułów (zwłaszcza o typografii, o interaktywkach, o słowach-kluczach popkultury, o bibliotekach i o dziecięcych piosenkach) niejednokrotnie zaznaczają, że dziecko nie tylko odbiera sztukę, ale także ją współtworzy. Celnie zakłada się, że dziecko nie jest w stanie dokonać rozróżnienia na to, co tradycyjne, i na to, co bardziej nowoczesne, jednakże zwykle nowe okazuje się ciekawsze, pozwala łatwiej zrozumieć otaczającą rzeczywistość, dlatego najmłodszych szczególnie przyciągają oryginalne formy zapisu/utrwalenia literatury, czego dowiedziono w artykule o *audiobookach*. Z kolei autorka tekstu o słowach osadzonych w kulturze popularnej podkreśla, że również tradycja może stać się elementem tego, co nowe. Słowa, które pochodzą z filmów czy znanych książek, okazują się elementem świata młodych, wzbogacając m.in. język codzienny. Idąc tym tropem, można stwierdzić za Grzegorzem Leszczyńskim:

Jeśli (...) współczesność na różne sposoby wprowadzi w tradycyjne kody kultury, jeśli pozwoli rozpoznać obecne w myśli i sztuce wzorce archetypowe, struktury symboliczne i motywy topiczne, ujawniające się we wszystkich dziedzinach i formach ekspresji artystycznej, wówczas umożliwi młodemu i bardzo młodemu czytelnikowi rozpoznanie zasad myślenia mitycznego, opartego na takich fundamentach (...) jak tożsamość, autentyczność i analogia przedstawienia².

Młody odbiorca, zarówno zdaniem redaktora poznańskich tomów o literaturze dziecięcej, jak i autorów szkiców, dzięki znajomości utrwalonych kulturowych klisz (tę kwestię szczególnie podkreślono w pracach antropologicznych Anny Marii Czernow oraz Agnieszki Karpowicz), może sam kreować nowe historie, rzeczywistość przekształcać w sztukę (tak zresztą dzieje się również w przypadku piosenek dla dzieci, choć pisane przez dorosłych, opowiadają o pewnym dziecięcym doświadczeniu). Kiedy dziecko przestaje być biernym odbiorcą, a staje się twórcą sztuki, dorosły zmuszony jest także zmienić sposób komunikowania się z nim, zmieniają się zatem treści wielu artystycznych wypowiedzi³ (szczególnie mocno można zauważyć to w artykule o interaktywkach). W tym miejscu warto przytoczyć tezę Rocha Sulimy, która choć odnosi się do młodzieży, zdaje się pasować także do współczesnych odbiorców dziecięcych: „Refleksja nad ruchami młodzieżowymi narastająca od lat sześćdziesiątych pozwala mówić o kulturze młodzieżowej jako permanentnym pożądaniu *communitas*”⁴. Opinia badacza kultury może zostać zastosowana także do badań nad antropologią kultury dziecięcej, jest niezmiennie od wielu lat aktualna, bowiem dzieci dążą do tworzenia swojej własnej wspólnoty, wyraźnie odgraniczającej się od wspólnot dorosłych. Ten fakt potwierdza, na wiele różnych sposobów, niemalże każdy szkic z omawianego tomu.

W artykułach zebranych w recenzowanej przeze mnie książce wybrzmiewa również pytanie o nowe formy nauczania. Chociaż temu zagadnieniu nie jest poświęcony żaden tekst z osobna, przewija się ono przez większość z prac. Z jednej strony – mówi się o różnych formach cyfrowego zapisu tekstów, z drugiej – o roli biblioteki. Weronika Kostecka w swoim tekście podkreśla rolę tego miejsca, stwierdzając: „Magiczne biblioteki kuszą i przyciągają atmosferą tajemniczości: każda książka stanowi zagadkę (...), księgozbiór stanowi zaś nieskończone uniwersum” (s. 146). Zdaniem autorki, biblioteka ma być miejscem przyciągającym młodego czytelnika, dając nowe formy poznania rzeczywistości, tak jak sztuka ma pomagać w tworzeniu pewnego uniwersalnego mitu i w budowaniu wartości.

Słowo na terytorium sztuki dla dziecka to książka bardzo konsekwentna, dwie części tej publikacji uzupełniają się i wzajemnie dookreślają. Rozdział *Logos i Mythos* stanowi bazę dla części *Od muzyki do słowa, od słowa do obrazu*. Pierwszy z modułów traktuje o tradycji literatury dziecięcej, drugi natomiast o współczesnych przekształceniach tejsze, o nowszych formach zapisu literatury, jak i o zupełnie nowych typach dzieł. Większość au-

2 G. Leszczyński, *Wstęp*, [w:] *Sztuka dla dziecka. Tradycja we współczesności*, (red.) G. Leszczyński, Poznań 2011, s. 12.

3 W tym miejscu można by także wspomnieć o tym, że dziecko, współtworząc sztukę, zaczyna dialog z Innym (kulturowo czy etnicznie), zaczyna rozumieć lepiej nie tylko swoją własną kulturę – pisze o tym Marta Karasińska, we wstępie do książki *Sztuka dla dziecka jako forma komunikacji społecznej*: „Sztukę dla dziecka zastępuje sztuka współtworzona z dzieckiem. Dziecko przestaje funkcjonować jako postawiony naprzeciwko dorosłego Inny i wraz z rodzicem, nauczycielem, instruktorem, pisarzem czy reżyserem sam staje w dialogu z Innymi – etnicznie, kulturowo, społecznie”. M. Karasińska, *Wstęp: dziecko – inny czy tożsamy?*, [w:] *Sztuka dla dziecka jako forma komunikacji społecznej*, t. II, Poznań 2009, (red.) M. Karasińska, s. 10.

4 R. Sulima, *Antropologia codzienności*, Kraków 2000, s. 62.

torów spogląda na kwestie związane ze sztuką dziecięcą z perspektywy antropologicznej, nie tylko filologicznej, dzięki czemu teksty traktują o sprawach naprawdę nowych i ważnych w pojmowaniu sztuki dziecięcej. Co istotne, artykuły nie są napisane ze sztuczną manierą i z wykorzystaniem jedynie najnowszych metodologii, ich autorzy nie uzurpują sobie prawa do ostatecznych rozwiązań, choć rzetelnie przeprowadzają analizy, dając punkt wyjścia do dalszych dyskusji.

Godny podkreślenia jest fakt, iż znaczna część problemów opisanych w tym tomie nie została wcześniej poddana badaniom, więc tezy autorów nierzadko wydają się odkrywczymi. Dzięki wskazanym atutom tom *Słowo na terytorium sztuki dla dziecka* można polecić wszystkim badaczom kultury dziecięcej, nie tylko tym, którzy specjalizują się w analizie nowych mediów. Publikacja może także wzbudzić zainteresowanie antropologów literatury i kultury, bowiem przemiany, które zachodzą obecnie w sztuce dla młodego odbiorcy, stanowią swoistą zapowiedź tego, co niebawem może przydarzyć się całej kulturze, także tej „dorosłej”.

Literatura

Dziecko i teatr w przestrzeni kultury, t. 1-2, (red.) M. Karasińska, G. Leszczyński, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu, Poznań 2007.

Kulturowe konteksty baśni, t. 1-2, (red.) G. Leszczyński, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu, Poznań 2005-2006.

Lasoń-Kochańska Grażyna, *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży. Wzorce płciowe i kobiecy repertuar tematyczny*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2012.

Sulima Roch, *Antropologia codzienności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

Sztuka dla dziecka jako forma komunikacji społecznej, t. 1-2, (red.) G. Leszczyński, wyd. Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu, Poznań 2009.

Sztuka dla dziecka. Tradycja we współczesności, (red.) G. Leszczyński, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu, Poznań 2011.